

MÜSLÜMAN KÜLTÜRDE KUR'AN'A YABANCILAŞMA SÜRECİ

Ahmet Akbulut, Otto Yayınları, Ankara, 2017, 231 sayfa,

Sertifika No: 33205, ISBN 978-605-2300-36-7

Muhammet AYDIN*

Daha önce “Sahabe Dönemi İktidar Kavgası” ve “Nübüvvet Meselesi” kitapları başta olmak üzere birçok makalesiyle dikkatleri üzerinde toplayan Ahmet Akbulut’un yeni kitabının tanıtımıyla karşınızdayız. Bu çalışmanın öncekiler gibi gerek akademi çevrelerinde gerekse genel okur çevresinde ilgi uyandıracaklarını ve üzerinde tartışmaların yürütüleceğini şimdiden ön görmek mümkündür. Nitekim kitabın başlığının buna işaret ettiği söylenebilir.

Ahmet Akbulut eserini önsöz ve sekiz bölümden oluşturmaktadır. Yazar eserine metodolojik açıdan hayati tespitlerle, sorun alanlarına ve çözümlere ilişkin çarpıcı ifadelerle giriş yapmaktadır. Bu manada eserlerin önsözlerinin de aynı titizlikle okunmaları ve gözden kaçırılmamaları önem arz etmektedir.

Dinin yorumlanmasının belli bir zaman dilimine ait olduğunun kabul edilmesi, bir çeşit zamansal ruhban sınıfının ortaya çıkarılmasıdır. Ancak tarihsel süreçte Müslümanlar, Kur’ani ilkelerin belirlenmesini ve yorumunu belli bir dönemin veya zümrenin tekelinde görerek bir çeşit ruhban sınıfı yaratmışlardır. Yazara göre, Emeviler döneminde hadislerin kayda geçirilmesiyle Müslümanların Kur’an metnine yabancılaşma süreci başlamıştır. Çünkü Hz. Peygamber zamanında Kur’an tek referans kaynağı iken; tedvin döneminde onun referans kaynaklarından birisi haline getirmek çok stratejik bir hamledir.¹ Kendisine atfı yapılan tedvin asrı, din kültürümüzün oluşmasında referans çerçevesi olup, siyasi, dini ve ilmi alanlarda kırılmaların gerçekleştiği dönemdir. Zamansal olarak ise Hz. Peygamberin vefatı ile başlayıp Abbasi Halifesi Mütevekkil’in Kelam ilmini

* Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi ABD, (maydin@gumushane.edu.tr), orcid.org/0000-0002-0099-9024.

¹ Akbulut, Ahmet, Müslüman Kültürde Kur’an’a Yabancılaşma Süreci, s. 12.

yasaklaması ile sona eren 229 senelik süreç olup müslüman kültürün teşekkül dönemidir yani miladi olarak 632-861 arasındır.

Yazara göre Kur'an'ın herhangi bir ayetinden çıkardığımız ilke, o ayetin uygulanmasından daha önceliklidir. Çünkü çıkarılan ilke tümel, uygulama tikeldir. Yani ilke, tarihi aşar; uygulama ise tarihseldir. Bunu sünnetle örneklendirmek mümkündür. Sünnet, Kur'an ayetlerinin uygulanması aşamasında ortaya çıktığından tikel ve tarihseldir. Uygulama koşulları zaman ve mekana göre değişir. Bu nedenle hiç bir uygulama evrensel değildir. Kur'an sünnete değil; sünnet Kur'an'a bağlı olmak durumundadır. Ayrıca insan ürünü olan hirç bir anlamayı ve yorumlamayı ölçü olarak kutsamaya hakkımız yoktur. Gelenekçilerimiz ise geçmişin Kur'an anlayışını, mutlak ve kutsal olarak algıladıklarından, zihin olarak kendilerini Kur'an'ın muhatabı değil, geleneğin muhatabı olarak görmektedirler. Bundan ötürü insanın birey olmasını engellemenin tek yolu onu, Kur'an'ın muhatabı olmaktan çıkarmaktır.²

1. Kitabın ilk bölümü "İnsan Özgürlüğü" başlığını taşımaktadır. Genel olarak insanın kaderi konusunun ele alındığı bu bölüme, kader probleminin insanın insan olmasından kaynaklanan bir mesele olup insanlığın sorunu olduğu tespitiyle giriş yapılmaktadır. Hareket noktasının doğru belirlenmiş olması lazımdır. Kader, insanın meselesi olduğuna göre, insandan hareket edilmelidir. İnsanın kaderi iyilik ve kötülük işleyecek tarzda yaratılmış olması, kendisine akıl ve irade verilmiş olmasıdır. İnsanın gayesi Allah tarafından tespit edilmiş olmasına rağmen, bu hedefin gerçekleştirilmesini Allah insana bırakmıştır.

İnsanın muhataplığının altını çizen Akbulut, olası risklere dikkat çekmektedir. Şöyle ki, Kuran'ın ayetlerini, hiçbir insanın kendi arzusuna göre anlamaya hakkı ve yetkisi yoktur. Her insanın Kur'an'ın muhatabı olması keyfiyeti, insana onun ayetlerini istediği doğrultuda yorumlama yetkisi vermemektedir. Kur'an'ın bir ayetini anlamak için "ayet çerçevesini, siyak-sıbak çerçevesini, Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesini, kainattaki fiziki ve sosyal kanunlar

² Akbulut, Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci, s. 15.

çerçevesini ve aklı selim çerçevesini"³ göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Konuyla ilgili ayetleri ve bu konuda dile getirilen yorumları değerlendiren yazar başta ifade ettiği üzere meseleyi insan perspektifinden ele alarak insanın sorumluluğunu temellendirmeye çalışmaktadır.

2. "İkinci bölüm: Kur'an'da egemenlik sorunu" Egemenlik siyasi alanla ilgili bir kavramdır. Müslüman siyasi paradigması egemenliği kullanan siyasi iktidarın kaynağı olarak Allah görülmüş ve bundan dolayı devleti yöneten kişinin Allah'ın vekili olduğu anlayışı geliştirilmiştir. Ancak Kur'an'ın Allah'a ait olduğunu bildirdiği *ontik hakimiyet* ile insana ait olduğunu bildirdiği *siyasi hakimiyet* kavramları karıştırılmış ve Kur'an ayetleri bu doğrultuda yorumlanmıştır. Kur'an'a baktığımızda siyasi egemenliğin insana ait olduğu açıkça belirtilmektedir. Egemenliğin halka ait olması esas, yönetici zümreyi devamlı rahatsız etmektedir. Diğer taraftan egemenlik halka ait olmayınca halka hesap vermek ve halk tarafından değiştirilmek de söz konusu olmayacaktır. Zira "egemenliği metafizik hakimiyete dönüştürmek, onu kullananları sorgulama dışında tutacaktır. Yönetme yetkisini Allah'tan aldığı iddia eden yöneticiye karşı isyan, Allah'a isyan olacağından bu durumda hiç bir yöneticinin haksız olması ve hiçbir isyancının/muhalifin de haklı olması mümkün değildir."⁴

Yazar egemenlik alanlarını ayırma tabi tutarak çözümün mümkün olacağını düşünmektedir. Kur'an'dan anladığımız göre üç çeşit egemenlik alanı bulunmaktadır: varlıksal yani ontolojik egemenlik; dinsel egemenlik ve siyasal egemenlik. Varlıksal egemenlik ile dinsel egemenlik Allah'a ait iken siyasal egemenlik insana aittir. İnsan işte bu siyasal egemenlikten sorguya çekilecektir. Ne var ki siyasal kültürümüzün ciddi paradigmal değişikliğe ihtiyacı vardır. Siyasal özgürlük, siyasal değer ve siyasal kurum kavramları kültürümüze yabancı kavramlardır. Halkı kontrol etmeye yönelik bir siyasi yapı yerine, halkı/insanı harekete geçiren bir politik yapıyı nasıl kuracağımızı acilen düşünmeliyiz. Demokratik kültür de geleneksel Müslüman kültürüne yabancı durmaktadır.

³ Akbulut, Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci, s. 27.

⁴ Akbulut, a.g.e., s. 52.

Demokratik kültürün yerleştirilmesi için mevcut Müslüman siyasi kültürünün değiştirilmesi gerekmektedir.

3. "Üçüncü bölüm: Kur'an'da Allah-insan ilişkisi üzerine" Kur'an'ın dünya görüşü Allah'ın varlığı ve birliğine dayanmaktadır. Allah konusundaki tasarımlarımızın biri varlıksal diğeri bilişsel olmak üzere iki temeli vardır. Varlıksal temel, *yaratma* kavramı ile; bilişsel temel ise *vahiy* kavramı ile açıklanabilir. Allah'ın görülemezliği konusuna yaklaşımı dikkat çekicidir: "Allah zat olarak görülemez, kavranamaz. Ancak O, sıfatları, isimleri ve eylemleri ile tanınan ve bilinen bir varlıktır. Tanrı'nın zat olarak görülememesinin ya da kendini gizlemesinin nedeni ise insanın tam bir özgürlüğe sahip olmasını sağlamak olsa gerektir. Doğrusu Tanrı zat olarak görülmüş olsaydı, insan özgür olamazdı."⁵

Vekalet-risalet kavramları Allah-insan ilişkisinde önemli kavramlardır. Ancak Allah, insanın vekili olduğu halde insan Allah'ın vekili değildir. Çünkü Allah insan adına karar vermiş ve insanı yaratıp yeryüzünde görevlendirmiştir. Dolayısıyla her birey, dünya yaşamında Allah adına değil, kendi adına görevini yerine getirmektedir. Hz. Muhammed de Allah'ın elçisi olup, vekili değildir. Zira vekalette sorunu vekil çözer. Risalette ise sorunu mesaj çözer. Elçinin görevi sadece tebliğdir.

Bireyin Allah ile ilişkisinin şekli, diğer insanlarla ve varlıkla ilişki biçimini de belirler. Allah ile kurulan doğru ilişki topluma barış olarak yansiyacaktır. Çünkü Allah ile dolaylı kurulan ilişki ne kadar çatışmacı bir kişilik doğuruyorsa, O'nunla kurulan ilişki de insana o kadar barışçı bir kişilik kazandırmaktadır. Allah ile barışık olan birey, diğer insanlarla da barış içinde olacaktır. Bu nedenle Allah-insan ilişkisinde Kur'an'ın önerdiği yöntem, Allah ile bireyin aracı olmaksızın karşılaşmasıdır. Akbulut'un bu noktadaki tespitleri önemlidir ancak konuyu örneklendirmek suretiyle biraz somutlaştırmasını beklerdik.

4. "Dördüncü bölüm: İnsanın sorumluluğu" Temel kavramlarda olduğu üzere vahiy kavramında da Kur'an'dan hareket edilmelidir. Yine önemli bir ilkeyle

⁵ Akbulut, Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci, s. 70.

karşılaşırız. “Vahyi geleneğe göre değil, vahiy konusunda geleneği Kur’an’a göre değerlendirmek daha anlamlıdır.”⁶ Dini gelenekte ihmal edilen ve değiştirilen *elçi* kavramı da Kur’an bağlamında anlaşılmadan sünnet ve hadis konusunu çözümlene olanağı yoktur.

Temel kavramlar, temel/kurucu metin olan Kur’an’dan hareketle anlaşılmadığından olsa gerek vahyin mahiyeti konusunda da ciddi teolojik krizlere/muğlaklığa uğratılmaktadır. Söz gelimi vahy-i gayr-i metluv algısı, Kur’an’ın yanında başka şer’i delillerin de olduğu sonucunu doğurmuştur. Hadislerin kaynağının bu çeşit vahiy olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Kur’an’ın yanına Kur’an gibi bir kaynak daha konmuştur. Dini delil olarak Kur’an’ın yetmediğini ileri sürmek, Kur’an’ın eksik olduğunu iddia etmek olur. Bu düşünceye itiraz eden Akbulut’a göre “Kur’an vahyi ile sünnet vahyini eşitlemek, Kur’ani mesajın devre dışı kalmasına neden olmuştur. Halbuki Kur’an, Hz. Peygamberin elçi olarak varoluşsal nedenidir. Bundan ötürü Hz. Peygamberin bıraktığı tek sünnet Kur’an’a uymaktır.”

5. “Beşinci bölüm: Kur’an’da hikmet kavramı üzerine” Hikmet kavramı üzerinde fazlasıyla spekülasyonun yapıldığı malumdur. Akbulut önce hikmet üzerine yapılan tanımlara değinir. Hikmet, insanın yeteneği ölçüsünde eşyanın gerçekliğini bilmesidir. Kur’an’da hikmet ve kitap kelimeleri birlikte de yer almaktadır. Dolayısıyla hikmetin kitapla birlikte kullanılması bilgi ve değer üretiminde belge ve kaydın önemine atıftır. Ayrıca kitapla birlikte kullanımında “söylemde ve eylemde isabet” anlamına vurgu dikkati çekmektedir. Şafi’nin hikmeti ancak Hz. Peygamberin sünneti şeklinde tanımlaması yazara göre teolojik krize yol açmıştır.

Akbulut, şeriat kavramı örneğinden hareketle yabancılaşmanın nasıl yaşandığına misal getirir. Şeriat, Allah’ın gönderdiği ilkelere mi, yoksa bu ilkelerin insanlar tarafından uygulanmasına mı denir? Şüphesiz şeriat, ilkelerle ilgili değil, uygulamalarla ilgilidir. Aslında şeriat, bir neslin İslam’dan yani Kur’an’dan anladığının açılımıdır. Her müslüman nesil, İslam’ın dini içeriğini Kur’an’a

⁶ Akbulut, a.g.e., s. 83.

giderek yeniden oluşturmak sorumluluğunu taşımaktadır. Kur'an'ın ortaya koyduğu ilkelerden zaman ve mekana uygun değerler üretemeyen müslüman nesiller, insan fitratına ve Kur'an'a yabancılaşmışlardır.⁷

Kitap yalnız nübüvvet vasıtasıyla idrak edilebilirken, hikmet ancak akıl vasıtasıyla idrak edilebilir. Hikmet insan aklının kemalidir. Ne var ki, imanı aklın önüne geçirmek Müslüman zihnin intiharıdır. Çünkü Allah'ın muhatabı iman sahipleri değil, akıl sahipleridir. Aklın sağlam muhakeme gücü bulunmadığında hikmet üretilemez. Hikmet, ilk başta görülemeyen, emek ve çalışma sonucu açığa çıkarılan akıl, irade, bilgi ve eyleme dayalı isabettir. Aklın gücü ilim ve hikmettir. Bu sebeple hikmete üst akıl da denebilir. Her tür sözü işitip en güzeline uymak, hikmettir. Yazar bunu şöyle formüle eder. "akıl+bilgi= düşünme iken; akıl+bilgi+eylem+isabet=hikmet" tir.

Sûfilerin öznel/bâtını/sırrî hikmet anlayışıyla Şafi'nin sünnet eksenli anlayışı, hikmeti insanın yeteneği olmaktan çıkarmıştır. Müslüman zihin, dinin ilkeleriyle bu ilkelerin uygulamalarını birbirinden ayıramamıştır. Teori ile pratiği karıştırılmıştır. Teorinin kaynağı Allah'ın önermeleridir. Pratiğin kaynağı ise Allah'ın önermelerinin anlaşılması ve uygulanmasıdır. Yani pratiğin kaynağı insandır.

6. "Altıncı bölüm: Selefiliğin ve Hadisçiliğin teolojik temelleri üzerine"

Yazar selefi yaklaşımı/zihniyeti tahlil ederek makaleye başlar. "Selefi yaklaşım, inancını tarihin bir önceki döneminin kültürel yapısına bağlamış ve bu dönemin mutlak doğrunun simgesi olduğunu benimsemiş, her çeşit değişim ve gelişmeye karşı düşünce düzeyinde bütün kapıları kapatmış bir zihin dünyasıdır. Bu algıya göre nesiller, Müslüman tarihinin değil, İslam dininin bir parçasıdır."⁸ Selefi mantık, yeni/güncel sorunlarını çözmek için seletin sorun çözme yöntemini değil, seletin uygulamalarını temel almıştır. Böylece Allah'ın mesajları ile geçmiş nesillerin uygulamaları karışmış, özellikle ilk üç neslin uygulamaları ile dinin

⁷ Akbulut, Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci, s. 106.

⁸ Akbulut, a.g.e., s. 123.

tamamlandığı nazariyesi geliştirilmiştir. İslam'ın yegane kaynağı olması gereken Kur'an yanına Kur'an gibi kaynaklar ilave edilmiştir.

Akbulut'a göre selefilik üç temeli vardır: 1. Her şeyi Kur'an ve sünnete indirgemek, 2. Gelenekte olmayan her şeyin kötü olduğunu kabul etmek, 3. Dinde akli kullanmanın ve akla uygun hüküm vermenin bâtil olduğunu bilmek. Selefilikle yabancılaşma arasındaki diyalektiği metinden takip edelim: "Yeniliğe karşı direnme ve eskiyi savunma siyasi bir tutumdur. Bu tutum selefi algıyla belli bir siyasi sistemi yeniliğe karşı korumak için hadis ve sünnetin gücünden yararlanmak biçimine dönüşmüştür. Ehl-i hadis yeni oluşumların getirdiği yabancılaşmaya karşı içe kapanan ve kendi kendine yeteceğini savunan bir zihniyete bürünmüştür. Müslüman zihninin tutucu olmasının temelinde bu selefi algı yatmaktadır."⁹

Selefi düşünce biçiminin tarihsel teşekkülüne değinen yazar, selefilik sonuclarını maddeler halinde şöyle sıralar: 1. Selefi düşünceye göre, İslam dini, Allah ile elçisinin ortak yapımıdır. 2. Selefiyeye göre dinde aklın kullanımına gerek yoktur. Allah'ın muhatabı birey değil Müslüman toplumdur. 3. Selefi düşünceye göre, Kur'an dinin yegane kaynağı değil, kaynaklarından biridir. Bu yaklaşım sonucunda Kur'an ile sünnet ve hadis arasında gerilim oluşmuştur. 4. Selefi zihin, Kur'an'da konumu belirlenmiş olan peygamber algısını değiştirmiştir. Peygamberi elçi konumundan çıkarıp dinin sahiplerinden biri durumuna yükseltmiştir. 5. Selefi mantık, vahiy algısını da bozmuştur. Gayr-i metluv vahiy ve hadis-i kutsî gibi Kur'an açısından anlaşılması olanaksız kavramlar üretmiştir. 6. Selefi anlayış, ilim kavramının içeriğini değiştirmiş, ilmi hadislerden ibaret görmüştür. 7. Selefi zihin, tarih algısını da değiştirmiştir. Müslümanı tarihin faili olmaktan çıkarmış, tarihin makduru/nesnesi durumuna düşürmüştür.¹⁰

7. "Yedinci bölüm: İnsan zihninin inşası" Akbulut, bu makaleye adeta sert bir giriş yapar: "Bu bölümün hedef kitle, akıl ve ilim sahipleridir. Zira Allah'ın mesajını anlamayı önceliyorum. Kur'an'ın 'Helak olacak olan da bir delile

⁹ Akbulut, Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci, s. 135.

¹⁰ Maddelerin açılımı için bkz. Akbulut, a.g.e., ss. 142-144.

dayalı olarak yani bilerek helak olsun. Yaşayacak olan da bilerek yaşasın.¹¹ ilkesini temel olarak benimsiyorum. Buradan hareketle akıl ve bilgi sahibi olmadan müstakim iman sahibi olmanın mümkün olmadığını düşünüyorum. Çünkü Kur'an bize, geleneği reddetmeyi değil, geleneği tashih etmeyi önermektedir."¹²

İnsan fıtratının siyaset, hikmet ve din olmak üzere doğal ihtiyaçları vardır. Siyasi ve ilmi olanın inşası insana aittir. Dini olanın ise ilkelerini Allah belirlemekte, bu ilkelere dayalı yapıyı da becerisine, zaman ve mekanına göre bireye bırakmaktadır. Müslüman zihninde önemli kırılma noktalarını dört başlıkta toplar: "a. Siyasi kırılma noktası/Beni Saide sonrası siyasi gelişmeler, b. Dini kırılma noktası/Kaderin iman esasları arasına girmesi, c. İlmi kırılma noktası/Mihne-karşı mihne süreçleri, d. İdeolojik kırılma/ezilmişlerin ideolojisi olarak islamcılık/bilinçaltı müslümanlığı."

Hz. Peygamber sonrası kurulan siyasi modelden kaynaklanan çatışmaların sonucunu Akbulut'tan izleyelim: 1. Sahabe ve tabiin nesilleri tarafından İslam politik bir sistem getirmediğinden İslam öncesi siyasal zihin miras olarak alınmıştır. 2. Hz. Peygamber'den sonra müslüman insanın dünyaya bakışı kötümser olmuştur. Tarihin gittikçe kötüye gideceği tezi güçlenmiştir. 3. Müslüman bireyin sınama alanı olan dünya hayatı da kötü addedilmiştir. 4. Müslüman siyasal zihin, çözümünü başkasından ve gelenekten bekleyen bir yapıya dönüşmüştür. 5. Müslüman zihin, siyasal aklı düzenleyip kurumlaştıracağı yerde dinsel/tarihsel yorumların kurumlaşmasına öncelik vermiştir. 6. Siyasi öngörüsüzlüğün sebebi olarak kader kavramı/doktrini devreye girmiştir. 7. Kader algısının toplumda yerleşmesi için de Hz. Peygambere atfedilen rivayetler tedavüle çıkarılmıştır.¹³

8. "Sekizinci bölüm: Müslüman zihnin yeniden inşasında Kelam ilminin önemi ve işlevi" Allah insanlardan inanç ve duygularıyla değil, akıl ve bilgiye göre hareket etmelerini istemektedir. Geçmiş mirasımızı sorgulamamız ve nerelerde yanlış yaptığımızı tespit etmeliyiz. Bu tutum, geçmişi değiştirmek için

¹¹ Bkz. Enfal, 8/42.

¹² Akbulut, a.g.e., s. 145.

¹³ Akbulut, Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci, s. 159.

değil, geleceği sağlam temeller üzerinde kurmak için gereklidir. Sorunlarımızın üç alanda toplandığını söyleyebiliriz. Bu alanlar: Dini alan, siyasi alan ve ilmi alandır.

Dini alan, yaratan-yaratılan ilişkisinin zeminidir. Dinin konusu gerçek kişi olan bireydir. Dinin mesajlarının muhatabı da bireylerdir. Bu alanın üç temel dinamiği vardır. 1. Dinin temeli olan iman öznel ve bireyseldir. 2. Dini sorumluluk bireyseldir. 3. Mahşerde her birey kendi hesabını yine bireysel olarak verecektir.

Siyasi alan ise egemenliğin vekalet yoluyla kullanımının mümkün olduğu alandır. Dinde bireyler egemenliğini doğrudan ve tek başına kullanırken; siyasette bireyler egemenliklerini doğrudan değil, başkaları aracılığıyla kullanırlar. Yani siyasette egemenliğin kullanılması vekalet yoluyla sağlanmaktadır. Varlığın yasalarını araştırma emri olarak ilmi alan da son düzlemdir. Dini, siyasi ve ilmi alanlarda yaşanan kırılmalara ve günümüze yansımalarına etraflıca değinen Akbulut'a göre, Beni Saîde ile başlayan siyasi kırılmaya, Emeviler zamanında kaderin imanın şartları arasına girmesi, hadislerin ve hadisçiliğin yüceltilmesi ile de dini alanda/anlamda kırılma eklenmiştir.

Son olarak yeni bir uygarlık ideali için kelim ilminin fonksiyonunu Yazar maddeler halinde sunarken aynı zamanda çözüme ilişkin teklif de sunmuş olmaktadır: 1. Kur'an, Yüce Allah'ın insanlara doğru yolu göstermek için elçisi aracılığı ile gönderdiği kitaptır. 2. Kur'an'ın otoritesi en üst otoritedir. Peygamber de ona uymak zorundadır. Peygamber Kur'an'ı tebliğ etmekle sorumludur. Müslümanlar da Kur'an'a uymak zorundadır. 3. Mahşerde insanlar Kur'an'da belirtilen esaslardan hesaba çekileceklerdir. 4. İnsanları en doğru yola Kur'an götürür. 5. Kur'an'ın muhatabı insan aklıdır. 6. Kur'an bir bütündür ve ayetleri arasında zıtlıklar yoktur.¹⁴

Genel anlamda Kelami/teolojik konulara temas etmesi, hem de günümüzdeki gerilimli/tartışmalı konulara değinmesi kitabın önemini artırmaktadır. Özellikle tıkanma yaşanan Din-siyaset münasebetine ilişkin problemlere işaret etmesi ve çözüme yönelik argümanlar sunmasıyla ilahiyatçılara,

¹⁴ Maddelerin ayrıntısı hakkında bilgi için bkz. Akbulut, a.g.e., ss. 208-214.

siyasilere, araştırmacılara ve din-siyaset üzerine düşünen genel okur kitlesine hitap ettiği söylenebilir. Bu kitap kültür ve düşünce hayatımıza yeni ve anlamlı perspektifler katmaya aday değerli bir çalışmadır.